

Işık Öğütçü'nün Kaleminden Babası Orhan Kemal

Işık ÖĞÜTÇÜ*

Nedim Gürsel bir yazısında Murtaza'yı okurken Adana'nın kenar mahallelerinde, işçi semtlerinde dolaşmayız. Orhan Kemal'in romanlarının içinde dolaşırız. Yazar bu dolaşmayı kolaylaştırdığı, okuru kendi dünyasına sokabildiği ölçüde başarılıdır." diyerek Orhan Kemal'in anlatımının ne denli gerçek ve büyük bir sanat yapıtı olduğunu vurgular.

Hepimizin yaşadığı bir şehir, ilçe, mahalle, sokak ve mekânlar bulunmaktadır. Her gün sokaklar aşar, caddeler geçer gideceğimiz yere varıp işimize, toplantımıza bakar veya dost sohbeti için bir mekâna otururuz. Bu eylemlerimizin sürekli etkisi altında kalır ama çok azını zaman içinde hatırlar veya birisine anlatırken kısaca değinir geçeriz. Ve gün bittiğinde yaşadıklarımızı da bitirmiş oluruz. Sanatçı ise yaşar ve bunların hepsini aklına, not defterine, notaya, resim kâğıdına aktarır veya bu etkileşmeleri yaratıcılığında kullanmak üzere saklar ya da hemen hayata geçirir. Bizler ise bu yaşadıklarımızın birer müthiş sanat eserine dönüşebileceğini aklımıza bile getirmeden yaşamımızı sürdürürüz.

Sanatçı bakmasını iyi bilen ve görülmesi gerekeni en iyi şekilde görüp eserine uygulayan bize o anı yaşatan kişiye zaten yüzyıllar sonrasına da kalacak demektir. Bize farkında olmadığımız bir dünyanın yaşama sevincini ileten, duygu ve düşüncelerini bizimle paylaşarak yaşamın tüm renklerini bize sunan yaratıcı sanatçı, herkesten ayrı olarak, istediğini, istediği biçimde de duyuran kişidir.

Orhan Kemal'in eserlerinde nasıl dolaştığımızı semt ve mekân örnekleri vererek bize ne kadar canlı bir atmosfer sağladığını göstermek isterim.

1932 yılından itibaren kahveler hayatına girer:

"Yıl 1932. Aylardan haziran. On sekiz yaşımın toz pembe günlerinde doludizgin geldiğim Adana'da, Kuruköprü'de bilmem ne kahvesiyle başlar bu tutku. Şimdi içlerinden çeşitli parti milletvekili, senatörleri boy boy, çeşit çeşit, irili ufaklı iş adamlarının bulunduğu o zamanki arkadaşlarımızın okula gidercesine devam ettiğimiz bir kahve vardı. Ocağısından garsonlarına kadar dost olduğumuz, tavlaları, kirli kâğıtlarıyla sabahlardan akşamlara kadar yakası açılmadık çeşitli küfür, bitmez tükenmez esprilerimizle tozlu aynalarında kakkahalarımızın bini bir paraya gittiği bir kahve. Bu kahve bize o yılların baba ocağından daha yakındı. 1934'lerde bu kahve hiç farkına varmadan yerini Giritli Cumali'ninkine devredivermişti. Bu kahvede belki de bundan öncekilerden daha rahattık. Sahibi bizden az kabaca biri saçlarını kazkanadı tarardı. Sıtma denilen okalıptüs ağaçlarına gömülü, kocaman bir kibrit kutusunu hatırlatırdı. Futbol çorapları,

* Yazar, Orhan Kemal'in Oğlu

formalar, ayakkabılarımızın bulunduğu valizimiz bu kahvenin ocağı altındaki, dolap değil, tozlu bir kovukta dururdu. Maçlara burada hazırlanıp giderdik..."

1941 yılında Bursa'da cezaevinde, 52.Koğuş'ta Nazım Hikmet'le kaldığı sırada koğuşlarını şöyle anlatır:

"Birinci kısmın en üst katına çıkmak için, altmış metrelik karanlık bir malta boyunda bir baştanbaşa yürümek, beton merdivenlerden kıvrılarak ikinci kata çıkmak lazımdır. İkinci kata ayak atar atmaz hemen sol kola dönüp küçük bir demir parmaklığın önünde gardiyan beklemek mecburiyetinden sonra yine sağdan sola doğru kıvrılarak çıkan bir merdiveni tırmanmak ve birinci kattaki takriben altmış metrelik olan malta boyu gibi "münferit hücreler maltasında" da bir miktar yürümek lazımdır. Bizim koğuşumuz bu kısımdaki ayrı tertibatlı hücrelerden birisidir ve üst katın en iyi koğuşudur. Kapımızı açıp içeriye giren insan bir adım atınca hemen solunda kapalı bir kapı görür. Bu kapıyı itip içeriye bakınca buranın yüznumara, çeşme ve mutfak tertibatına haiz olduğunu anlar. Kapıyı kapatın. Bir buçuk metrekare tahmin olunan beton zemin üzerinde ve arkanız kapıya dönük olarak durun. Sağınızdan başlayıp, mutfak kapısının hemen solunda biten ve yerden bir metre yükseklikte bulunan tahtalar vardır -ki bu tahtalara PAT diyoruz-. Pat'ların sağında benim ve üstadın meşin ve tahta bavullarımızla, gene üstadın yarı ikmal ettiği portreler, tahta parçaları, kaplar, mecmua eskileri, (Metelik) denilen ve bütün teferruatı hapisanede imal edilmiş olan tahta saplı teneke bıçaklar, çay ve su bardakları karmakarışık bir halde dururlar. Ha, bir de erzak deposu olarak kullandığımız tahta sandığımız var ki, onun içi de Pat'ın üzeri gibi karmakarışıktır. Zeytinden, soğandan, Adana bulguruna, şekerden, çaydan, kahveden, börülce ve fasulyeye kadar -her ihtimale karşı kaydıyla- saklanmış erzakla doludur. Ne olur ne olmaz deyip bir aylık zahiremizi birden aldık. Geleyim yataklarımıza.. Üstadın "pötikare" kılıflı yatağı koğuşun sağındaki köşesinde topludur. Üzerinde kahverengi ince battaniyesi örtülüdür. Başucundaki duvarda Piraye ablamızın resmi. Daha yukarılarda benim yeni tamamlanan portrem asılıdır. Onun yatağı ile benim yatağım arasında bir keçi postu serilidir. Tabii postun bu tarafında da benim yatağım. Tabii üstadın yatağı gibi benim yatak da toplanmış ve beyaz pike bir örtü ile güzelce örtülmüştür.

Benim yatağın başucundaki duvarda "Abidin Dino"nun üstada hediye ettiği yağlıboya bir "işçi" portresinin fotoğrafisi asılıdır. Gerek onun, gerekse benim yanlarımızdaki duvarda birer tahta raf vardır -ki bu rafları üstat ısmarlayarak, kendi zevkine göre imal ettirmiştir-. Onun rafında boyalar, kâğıtlar, fırçalar, tenekeden bir palet, bu paletin üzerinde birbirine karışmış boyalar, tütün paketleri, dış macunu ve fırçası; benim rafta ise şiiir, roman, hikâye denemeleri yapılmış müsvedde kâğıtları, defterler, devri Hamit'ten nasılsa müdevver bazı kitap parçaları...

Yataklarımızın başucundaki duvarın tam orta yerinde geniş bir pencere vardır. Bu pencereden bakan ilk önce hapisanenin ana duvarını, daha ilerlere çevrilen gözler ise ölü bir tabiatın sararmış manzaralarını görürler; ağaçlar, tarlalar, evler... Sağda ve solda çıplak ayaklarıyla tarlasında çalışan siyah çarşaflı kadınlar, daha uzaklarda kurşuni lekelere benzeyen ameleler, daha ötelelerde ise mavi tüller gibi engin dağlar..."

Bursa Cezaevi'nde kaldığı süre zarfında çalışmak için izinli çıktığı 1943 yılında Bursa'yı ise şöyle tanımlar:

"Bursa gibi renkli ve Bursa gibi harikulade tabiat manzaralarını tespit etmek bir hikâyeci için değil, bu işle meşgul olmayanlar için bile kabil olacak kadar kolay bir şey.

Mesela Çekirge semti.. Kırmızı otobüsler sizi Ulucami'nin önünden aldı farz edelim. Yol parke döşelidir, pek de muntazam değildir. Otobüsün içinde sarsıla sarsıla bir müddet gidersiniz. Bu dar ve muntazam olmayan yolun iki kenarındaki dükkânlar pek süslüdür. En göze çarpan manzara "döner kebabçılar"dır. Berberler, kartpostal ve kitapçı dükkânları, bilhassa manavlar. Mevsimine göre portakal, limon, elma, armut, şeftali, erik, kayısıdan tutun sebzelerin çeşidi bulunur. Tabii Beyoğlu'ndakiler gibi. Yani intizam ve pahalılık itibarıyla...

Otobüs yürüyor. Bu caddenin iki tarafında dehşetli tezatlarla rastlamak her zaman kabildir. Gayet lüks bir lokantanın hemen yanı başında küçük bir aktar dükkânı, sahibi uzun sakallı, oval gözlüklü bir ihtiyardır ve başında takkesi vardır. Dışarının otomobil, mantar iskarpin, empermeabl, kürklü manto, manikürlü tırnak, rujlu dudaklarına öyle yabancı yabancı bakar ki insan bu adamın hem kör, hem sağır olduğuna kanaat getireceği gelir.

Otobüs yürüyor. Mezar taşları ve kare şeklinde kesilmiş fayans, çini, çimento saksılar teşhir eden dükkânları, kereste biçen makinelerin gürültüsünü arkanızda bırakıp birdenbire geniş bir caddeye çıkarsınız. Bu yol ta Altıparmak denilen mahalleye kadar bu genişliği muhafaza eder. Burada yol ikiye bölünür. Ortada ağaçlar dikilidir ve yolun öbür tarafı bir dağ sırtıdır ki kışın yaprağını dökmeyen ağaçlarla örtülüdür. Bu kısım, Çekirge'de daha fazlalaşmak üzere, Bursa'nın en mükemmel ve İstanbul'a en çok benzeyen yerleridir.

Otobüs kıvrıla büküle uzayan yollarda homurdana soluya, her durakta dura, müşteri ala indire Çelik Palas'ı geçer..

Evler artık konaklaşmışlardır. Tahta oymaları bir dantela kadar işlemelidir. Pencerelelerinde ekseriya genç kadınlar dışarıyı seyretmektedir. Yazın kısa kollu entariler giyen genç kızların parlak göğüslerini, tombul kollarını bol bol görürsünüz. Kışın hava yağışlı değilse, zamanın modasına uyan Bursalı hanımların mütenasip vücutları birer sanat abidesi gibidir.

Karagöz'ün mezarı önünden geçerken gözlerinizi aşağı kaydırırsanız, yirmi beş dakikadan beri çıktığınız yokuşun sizi hangi yüksekliğe ulaştırdığını derhal anlarsınız. Bir dağ sırtındasınız ve sağınız dehşetli bir boşluktur. Bursa Ovası.. Serviler, yollar, sürülmüş tarlalar, su birikintileri, çayırlar bu hafif buzlu bir cam gerisinden bakılıyormuş gibi sislidir. Irmak veya derelerle su birikintileri güneşte gümüş gibi parlar.

İri kanatlı siyah kuşlar bu sisli ovanın üzerinde süzülerek uçarken sizden çok aşağıdadırlar.

Otobüs homurdanmaktadır. Yolunuz tüm asfalttır ve ancak iki otobüs yan yana geçebilir. Yani cadde dardır. Sağınız ve solunuzda gene oymaları dantela gibi işlemeli çok yaşlı harap konaklar, oyulmuş gözlere benzeyen, kanatları sarkmış, kopuk pencereleriyle insana karanlık karanlık bakan köşkler eskiden çok sevilmiş, sonra terk edilmiş veya aşığı ölmüş bir ihtiyar o...u gibi iç çeker ve maziye hayallerken dudakları güler gibi gelir. Sanki o bakışla derin derin göğüs geçirir ve "Hiç biriniz benim sevgilim kadar güzel değilsiniz. Hey gidi günler hey! Biz neler gördük!" demek ister.

Çekirge. Sürekli radyosu çalan bir tatlıcı dükkânının önünden bir kavis çizerek dönen ve durak yerine gelip homurtusu kesilen otobüsün şimdilik işi bitmiştir artık. İnersiniz. Önünüzde sağa sola ve yan sokaklara ayrılan parke döşeli yollar vardır. Solda bir sokağa sapın. Hafif meyilli bir yokuş tırmanıyorsunuz. İki yanınızda yüksek konaklar birbirlerine yaslanmış gibidirler. Hep o, "Hey gidi günler hey... Biz neler gördük!" diyen asırlık abidelerden.

Sokak o kadar tenhadır ki insan ürker. Zanneder ki konakların pencerelerinden gözetleniyorum ve herhangi bir yerimdeki falsoya gülüyorlar. Konuşmalar fisıltı nevindendir. Arada bir yoğurtçu belirir. Bu inleyen gürültüye etrafın sessizliği hayretle büyüyen gözleriyle bakıyor gibi gelir size. Yan konakların pencerelerinden bazen çok güzel bir kadın bir hayal gibi kıpırdar. Tekrar bakarsınız. Hayal aynı yerindedir. Duramazsınız, utanırsınız ve nihayet geçersiniz. Ben bu Çekirge'yi Beyrut'a çok benzetiyorum.

Banyolar.. Gayenize vardınız. Zaten siz de Çekirge'ye banyoya gelmiştiniz. Hep o asırlık ahşap konakların insana dudak büken, beğenmeyen davranışı önünde yürürken sıkı sıkıya kapatılmış şaşakalan ağızlara benzeyen kapıların üzerinde küçük, büyük, güzel ve çirkin yazılı levhalar.. "Emek Oteli", "Servi Naz Oteli", "Ada Palas" ve daha bir sürü pansiyon..."

Cezası bitip Adana'ya döndükten sonra kahveler onun esin kaynağıdır:

"Ben Çukurovalı'yım. Uzun yıllar Çukurova'da yaşadım. Fabrikalarda çalıştım. Kâtiplik yaptım. Irgatların hayatını iyi tanırım. Onların büyük şehire atılışlarını izlemiş olduğumdan, patronlarla, ağalarla olan ilişkilerini iyi bilirim. Nadir'in ufacık kahvesinde bir demli çay içerken görmüştüm onları. Orozdibak Meydanı'nda. Sırtında yorganları, kamyonlara, traktörlere, arkası açık arabalara

saldıran, onlara toslayan, geri kaçan, tekrar hamle yapan yığın yığın bir kalabalıktı. Nadir'in pırıl pırıl camından meydanın kalabalığını seyrederken aklıma geldi. Çukurova'nın baharı harika. Masmavi gök, kırmızı toprak, yeşil tarlalar. Bu harika baharı yazmalı. Bir de şu yorganı sırtlarında Çukurova'ya inen, kamyonlara, arabalara toslayan ırgatları. Onların dramını. Onlar gibi yaşayarak, onlar gibi yakan güneşin altında söylenen bir türkü gibi. Taa Anadolu içlerinden alıp, trene bindirip ovaya indirmeli. Fabrikaya işçi, tarlaya ırgat girmeli. Patron işçi, ağa ırgat dramını vermeli. Bu Çukurova'nın destanı, insanın destanı olur."

Böylece 'Bereketli Topraklar Üzerinde" kahvede ve yaşamın her anındaki gerçekçi gözlemleriyle yazılmış olur.

İstanbul'a ailecek 1951 yılında göç ettikten sonra kahveler yine onun yaşantısındadır:

"İstanbul'da ilk dost kahve Kasımpaşa'da başladı. Yaşasın kahveler! Nedense kahve, kahveci, ocakçı, garsonlarla çabucak ahbaplık kurar, bu türlü insanları kendime oldubitti yakın bulurum. Kasımpaşa'daki kahvede de öyle. Adana'da iken altı kitabı yayınlanmış bir yazardım ama İstanbul'un umurunda değildi bu. İstanbul boş vermişti altı kitaplı yazarlığıma. Anlıyordum ki İstanbul'da yazarlık, İstanbul dışından görüldüğü, hele sanıldığı kadar kolay değil! Kaımpaşa kahvesi, ocakçısı, garsonu, kundura boyacıyla bana dostluk kollarını açvermişti.. Derken Fener, Eyüp kahveleri, ardından Meserret geldi çattı. Diyebilirim ki Meserret Kahvesi, ben de Babiâli'den ekmeğini çıkarmaya çalışmanın başlangıcıdır. Meserret Kahvesi'nde o zamanlar kapıdan girince sıra vardiye peykeleri, günün her saatinde tavla şakırtıları, kâğıt şıptırtılarıyla yüklü masaları, biraz marsık koksa da boşveriliveren sıcak havası. Günün birinde Meserret Kahvesi, yerini Meserret Baklava ve Börekçisi'ne bıraktı."

"İkbal Kahvesi hemencik Meserret'in yerini almadı. Sağda solda irili ufaklı birçok kahve değiştirdikten sonra bir gün nasıl oldu bilmiyorum, kendi aramızda çokluk kullandığımız deyimle 'Kahvetür İkbal'e alıştık. Beni bu kahveye bağlayan sebeplerin başında havası, suyu, kahvesi, çayından çok, ocakçısı, garsonları, telefonu Babiâli'nin hemen hemen merkezi bir yerinde olmasıydı. Sabahın dördünde kalkıp yedi buçuk, sekize kadar çalışma huyum beni sabahın en geç sekizi civarında evden çıkmaya zorlar. Yıllardır böyledir bu. Dörtten yedi buçuğa kadar üç buçuk saatlik sıkı bir çalışma. Her gün çalışma, durmamacasına çalışma, bir ayda kocaman bir roman hacminde yazı yazma imkânı verdiğinden, günün öbür saatlerinde sokakta olabilirim. Sokağımın hemen hemen yarısı bu İkbal'de geçmiştir. Biz kahvenin, kapıdan girince sağ köşesini tutardık çokluk. Daha doğrusu, en erken geldiğim için ben tutardım o köşeyi. Ondan sonra birer ikişer gelenler ya da geçerken görüp düşenlerle masalar dolar, kahkahalar kahvenin serin havasında çınlar da çınlardı."

Ekonomik gerçekler ağır basınca turist akınını gören mekân sahibi İkbâl Kahvesini turistik halıcı dükkânına dönüştürür. Tüm müdavimler birer birer ayrılırlar. Orhan Kemal, nerdeyse yüzyıla yaklaşan bir süre içinde, kim bilir kaç edebiyatçı, sanatçı kuşağına kucak açmış İkbâl'in yerini bundan sonra hiçbir kahvenin tutamayacağını belirtir. İkbâl'e giden yol üzerinde bulunan Süleymaniye içinse şunları söyler, "Yahu şu Süleymaniye var ya, sanki insan eliyle yapılmamış da bu tepeler yamaçlar yaratılırken o da aradan çıkıvermiş gibi. Haliç'ten yükseliyor yamaç, yükseliyor, yükseliyor Süleymaniye ile tamamlanıp kubbesine kadar yükseliyor. Gözünü tirmalayan bir yanı var mı hiç?"

Yukarıdaki anlatımlardan da anladığımız üzere yazarımız eserlerindeki canlılığını insan karakterlerini doyumsuz anlatımı kadar yaşanan semtler ve mekânları da insana ulaşmada canlı karaktermiş gibi kullanması, onun yaratıcılık gücünü gösteren en önemli unsurlardan birisidir.

Orhan Kemal için İsmet Z. Eyüboğlu'nun söyledikleri doğru değil mi? "*Orhan Kemal gördüğü, yaşadığı, duyduğu ve bildiği ne varsa romana, öyküye konu olmuştur. İnsana çok kolay gelir, kalemi alınca bir çırpıda yazacağım sanısını uyandırır onun yazıları çokluk. Oysa, o çok kolay sanılan yazıları yazmak belli bir düşünce dizisi içinde dile getirmek ne güçtür. Orhan Kemal Anadolu halkının çektiklerini kendi yaşamında çekmiş, özünü yitirmemiş, yolundan ayrılmamış, ezici, susturucu her tutuma karşı bütün gücüyle direnmiş, çekmiş usanmamış, baskıya alınmış yılmamış, sindirilmek istenmiş kılı bile kıpırdamamış, kendi gerçeğini gönlünün uyarınca sürdürmüş, yazmış az bulunur bir sanat dervişidir.*" İnsan hayatı gibi her gün farkında olmadan gelip geçtiğimiz yerler de bir yazarın kaleminde edebi ve sanatsal esere dönüşür. Bu eserlerin incelenmesi ve konuşulması toplumu ve hayatı konuşmaktır. Bu da insanı onun etkileşimde olduğu yaşam alanını gözlemlene, daha iyi bir iletişim kurma, anlama ve toplumun sorunlarını çözme eylemidir.

Orhan Kemal belirttiğim örneklerde de görüldüğü üzere tüm semt ve mekânları başarıyla vermiş ve bize tüm yaşam alanlarını canlı bir varlık gibi göstererek sevmemizi, içinde yaşamamızı sağlamıştır.